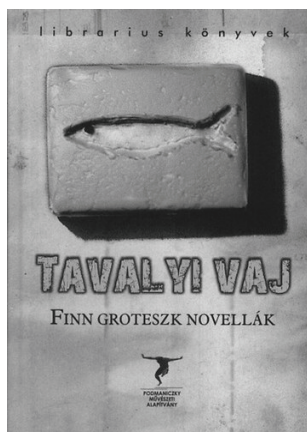

CSEHY ZOLTÁN

A mindenkori vaj

FINN GROTESZK NOVELLÁK

Podmaniczky
Művészeti Alapítvány
2012
200 oldal

”

Az Örkeny-évforduló egyik különleges ajándékként is elkönyvelhető a *Tavalyi vaj* című, alcíme szerint finn groteszk novellákat tartalmazó gyűjtemény. Aki viszont örkenyes prózát vár, alighanem csalódní fog: a finnek egészen másként képzelik el a groteszk minőséget, sokkal parabolisztikusabb, pragmatikusabb funkciót szánnak neki, és viszonylag (kevés kivételtől eltekintve) inkább az elbeszélés izgalmába, pulzálásába szövik bele, mintsem magába a nyelvbe vagy a narrációs technikába. Az utószóíró Irma Perttula hangsúlyozza ugyan, hogy a finn irodalom vezéráramlata a „leíró realizmus”, mellyel ez a szöveglöklömerátum szembe megy: eretnek írásokat várunk (és olykor kapunk is) tehát, melyek az 1950-es évektől 2000-ig fogják át ezt az eretnekséget. Alighanem Perttula inkább a kanonizáció konzervatívizmusára gondol, mintsem a rendelkezésre álló szövegvilágéra, hiszen aligha hihető, hogy ahol ennyi eretnek szöveg akadt, ott több nem akadna. Bár alapozó atyáként ő maga hivatkozik Aleksis Kivire mint a groteszk és a „karnevalizmus” jegyeit mutató szövegvilág megteremtőjére (*A hét testvér*, 1870).

Tény és való, hogy a finn irodalmat olvasgató, nem beavatott és nem maradéktalanul fennomán olvasó számára kissé lankasztólag hatnak a „realista” nagyregények. A probléma lényege alighanem abban rejlik, hogy nem sikerült igazán tartós és időtálló nyelvet teremteni ezekhez a nyilván sokszor valóban jelentős munkákhoz. Mindenesetre világos, hogy a groteszk nem irodalomtörténeti korszakhoz kötött fogalom, hanem szemléletmód is, egyfajta láttatás, prizma és nyelvkezelés.

Fontos és rendhagyó könyv ez az antológia, azért is, mert nem nemzedéki alapon, irodalomtörténeti igénytel szerveződik, hanem végre egy poétikai ötlet apropóján.

A kötet legjobb novellái közé tartozik Pentti Holappa *Boman* című novellája, mely a leginkább Kafka abszurdba hajló írásait idézi: egy Boman nevű intelligens kutya, aki átlépte a lehetetlenség és lehetségesség határát, s angyszerű madárrá változott, hogy láthassa, hogy megszabadítsa barát-

ját, Perttit a javítóintézetből. Az állat valójában a gazdája, egy író erotikus vágyát fejezi ki, mely a fiúra irányul. A határátlépés többszörös játéktérben történik: a társadalmi konvenciók rendszerében, az élő entitások hierarchiájában és a képzelet-valóság tengely mentén. Boman a sokféle alakot öltő metaforikus igazság hordozója lesz, a bohém fantázia és a tudatosulástól menekülő vágy testet öltött energiája, mely törvényszerűen pusztul el a novella végén. A novella magyarul már ismerős lehet a Modern Könyvtár sorozatban megjelent, *A boldogtalan konzervatív* című elbeszéléskötetből Erdődi József fordításában.

Az örkényi groteszkhez közelebb áll Tiina Raevaara *Örökség* című novellája, melyben egy szék válik a múlt, a családi és történelmi emlékezet jelképévé: a múlt azonban elpusztíthatatlan, örökké élő és túlélő organizmus, mely látszatomerevségbe kövül ugyan, vagy tárgyként mutatja meg magát, miközben uralni igyekszik a mindenkori jelent. Raevaara lépcsőzetesen feszültséggeneráló, kiváló architektúrájú novellát alkotott a hol reményvesztett, hol reménykedő tehetetlenségről. Hannu Raittila szerint különösen groteszk egy tomboló szarvas váratlan felbukkanása egy veszekedő házaspár nappalijában, illetve a rendőrfőnök mézáróssá vedlése. A szarvas megölése a feszültség megölését is jelenti: de a komikumot is belopja a meghökkentő eseménybe.

Stiláris groteszk Kari Hotakainen remekműve, az *Élet drog nélkül*. Akárha egy drogról leszokott fiatal fiú iskolai dolgozatát olvasnánk: épp ez a steril nyelv, az elvárásoknak engedő gondolatvezetés leplezi le a társadalmi, normatívnak tekinthető képmutatás természetét és főként: nyelvét. Hotakainen szövege talán egyedüli a kötetben, mely nyelvében érzékelteti a groteszket és nem a cselekményvezetésben. Komoly hiányérzetet is kelt az olvasóban a groteszk nyelv Hotakainen szövegén kívüli szinte teljes mellőzése (talán műfajparodisztikus szinten még Veijo Meri *A gazdag ember* című mese-paródiáját említhetnénk, melynek groteszk eleme a túlzás végletesítése és normatívvá tétele). Ha mégis voltak ilyen tendenciák (pl. Toni Kontio novellája erre enged következtetni), nem jutnak igazán érvényre.

A misztikus, a transzcendens felé, a létén túli lét irányába fejlesztette 1955-ben írt novelláját Marja-Liisa Vartio: egy finn falusi asszonycsapat elindul a Vatikánba. Az egyik különösen szégyelli a többiek viselkedését, de kívülállása ellehetetlenedik és inkább önmaga ellen fordul. Az utolsó ítélethez hasonlatos hangulat mintha egy halálvízió vagy álomképzet lenne. Vartio hangulatteremtő ereje egészen rendkívüli. Daniel Katz *Körtörténete* (1983) egy félre-csúszott pálya és egy makacs, kitaró anarchista megkínzása összefonódásának története. A darab központi eleme az idilli világot ellenpontként megjelenítő zene: ez a szinte túlvilágias, gyógyító zeneiség és az agresszív zaj (beleértve az emberi kommunikációt is) a novella narrációs technikáin is megjelenni látszik. Utópia és konkrét diktatúra, kínzás és annak túlélhetősége polarizálódik a fokozó karakterű novella végére, melyet magyar hagyományaink tükrében korántsem neveznénk groteszknek, sokkal inkább társadalmi parabolának. Leena Krohn *Álomhalál* című novellája remek ötletből sarjad, de sajnálatos módon megreked a fel-színen, és nem képes igazi ontológiai kérdéssé mélyíteni a felvállalt problémát.

Sajnos, a kötet helyenként egyenetlenre sikeredett: pl. Johanna Sinisalo novelláját egyenesen gyengének, kimódoltnak, tételesen okoskodónak és vontatottnak tartom, de lehetséges, hogy ez csupán a sci-fi iránti közönyömmnek tudható be, mindenestre a közhelyek és az azokat kikezdeni vágyó csinált ötletecskék sziporkáit nem túl sokra becsülöm, kivált, ha nem képesek belépni egy olyan nyelv- és világteremtő játékba, melynek tétje is van; a *Tavalyi vaj* ennek ellenére lendületes olvasmány.

(Fordította: Kovács Ottilia és Huotari Olga)